

בע"מ
בית המשפט העליון
2478-14 20/08/2015
כפני השופטים:
1. י' דנציגר
2. ד' ברק-ארז
3. מ' מזוז

- נגד -
המבקשת:
פלונית
עו"ד אמנון בן דרור
עו"ד דניאל פרידברג המשיבה:
פלונית
עו"ד שמעון שובר
עו"ד עדי חן
פסק דין

השופטת ד' ברק-ארז:

האם התקיימו במקרה זה נסיבות המצדיקות החלת הכללים של שיתוף מלא בנכסים של שתי בנות זוג שחיו ביחד במשך כעשרים שנה? זו השאלה שבה התבקשנו להכריע. בהקשר זה עלתה בפנינו השאלה האם העובדה שבני זוג אינם יכולים להינשא בישראל צריכה להשפיע על הנטל באשר להוכחתה של כוונת שיתוף ביניהם, בהשוואה לבני זוג שלא נישאו הגם שהאפשרות לעשות כן הייתה פתוחה בפניהם.

רקע עובדתי

בקשת רשות הערעור דן נסבה על שאלת השיתוף בנכסים בין המבקשת למשיבה - לאחר שניתנו בעניין שני פסקי דין מנוגדים - בבית המשפט לענייני משפחה (ששלל את השיתוף) (תמ"ש 13030/05, השופטת ט' קופלמן-פרדו) ובבית המשפט המחוזי (שקיבל את הערעור והכיר בקיומו של שיתוף) (עמ"ש 12-06-2219, סגן הנשיאה י' שנלר, השופט (כתוארו אז) ק' ורדי והשופטת ר' לכהר שרון). בקשת רשות הערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי הוגשה ביום 3.4.2014, וביום 10.4.2014 הוגשה גם בקשה לעיכוב ביצועו. ביום 29.5.2014 ניתנה החלטה שהורתה על עיכוב ביצועו של פסק הדין, כמפורט בהמשך (לאחר שעוד ביום 13.4.2014 ניתן צו עיכוב ביצוע ארעי לפסק הדין). עיקרי הרקע העובדתי של הסכסוך העומד בבסיסה של בקשת רשות הערעור תוארו בהחלטה על עיכוב הביצוע, ולכן נחזור ונתאר כאן את הדברים רק בקצרה. ייאמר כבר כעת, כי החלטנו לתת רשות ערעור בבקשה, וכך הודענו לצדדים בדיון שנערך לפנינו ביום 26.4.2015. על כן, המבקשת בבקשת רשות הערעור תיקרא להלן המערערת.

המערערת והמשיבה הכירו בשנת 1983 במהלך עבודתן בחברה לממכר מכוניות (להלן: חברת המכוניות). באותה תקופה התגרשה המערערת מבעלה דאז, ונתרה להתגורר בדירתם באזור השרון עם בנם המשותף, שהיה כבן שבע. בשנת 1984 עברה המשיבה להתגורר עם המערערת ובנה בדירה זו. מאז חיו המערערת והמשיבה יחדיו במשך כעשרים שנה, עד לחודש דצמבר 2002.

בשנת 1985 עברו השתיים, יחד עם בנה של המערערת, להתגורר בדירה אחרת בשרון (להלן: הדירה בשרון). הדירה בשרון

נרכשה מכספי המכירה של דירתה הקודמת של המערערת, ומסכום נוסף. בשנת 1989 נמכרה גם הדירה בשרון, וכל השלושה (המשיבה, המערערת, ובנה של האחרונה) עברו להתגורר בדירה בתל-אביב (להלן: הדירה בתל-אביב), שנרכשה באותה תקופה בעיקר מכספי התמורה של מכירת הדירה בשרון, וכן מסכום כסף נוסף. הדירה בתל-אביב נרשמה על שם המערערת, ובה התגוררו המשיבה, המערערת ובנה עד פרידתן של בנות הזוג בשנת 2002.

בבעלותה של המערערת דירה נוספת באזור המרכז שנרכשה בשנת 1994 (להלן: הדירה במרכז), ואילו בבעלותה של המשיבה דירה בדרום הארץ שנרכשה בשנת 1995 (להלן: הדירה בדרום).

במהלך השנים, המערערת והמשיבה הקימו יחד מספר חברות. בשנת 1991, לאחר שהמשיבה חדלה לעבוד בחברת המכונות ובעוד המערערת עובדת בה, השתיים הקימו יחד סוכנות שסיפקה שירותים לחברת המכונות (להלן: סוכנות א'). 99% מהמניות בסוכנות א' נרשמו על שם המשיבה, ו-1% מהן נרשמו על שם אבי המערערת. הרישום נעשה באופן זה בשל החשש שחברת המכונות תעמוד על הקשר של המערערת לסוכנות א'. בשנת 1993 חברת המכונות אכן גילתה קשר זה, וכתוצאה מכך נסגרה סוכנות א' והמערערת סיימה את עבודתה בחברת המכונות. באותו מועד המערערת קיבלה מחברת המכונות כספים שצברה בזמן עבודתה בסך של כ-160,000 שקל.

בשנת 1994 הקימה המערערת סוכנות רכב נוספת ביחד עם שותף (להלן: סוכנות ב'). המניות של סוכנות ב' נרשמו על שם המשיבה והשותף באופן שווה. בשנת 1995 נסגרה סוכנות ב'.

בשנת 1996 הקימו המערערת והמשיבה ביחד סוכנות רכב נוספת (להלן: סוכנות ג'). גם במקרה זה רישום המניות נעשה כפי שהיה ביחס לסוכנות א', כך ש-99% מהמניות נרשמו על שם המשיבה, ו-1% מהמניות נרשמו על שם אבי המערערת. המערערת והמשיבה נפרדו בראשית דצמבר 2002, ופעילותה של סוכנות ג' נפסקה בפברואר 2003.

בסוף חודש ינואר 2003 הקימו המערערת ובנה סוכנות רכב נוספת בשם דומה לסוכנות ג' (להלן: הסוכנות הנוספת) ומניותיה נרשמו על שם בנה של המערערת.

ההליכים המשפטיים עד כה

בשנת 2005, כשלוש שנים לאחר פרידתן, הגישה המשיבה תביעה לבית המשפט לענייני משפחה בתל אביב-יפו נגד המערערת לפירוק השיתוף ביניהן (תמ"ש 13030/05). תביעה זו התמקדה במידה רבה בשלוש הדירות שנזכרו לעיל – בתל-אביב, במרכז ובדרום (להלן: הדירות). המשיבה טענה כי פירוק השיתוף צריך להיעשות על בסיס שוויוני. בנוסף, תבעה המשיבה פירוק שיתוף בסוכנות ג' וכן מחצית משווי העסקאות שבוצעו בסוכנות ג' מאז אוקטובר 2002 שתמורתן הועברה, כך נטען, לסוכנות הנוספת. תביעה זו היא מקורה של בקשת רשות הערעור שבפנינו. יוער, כי גם בנה של המערערת היה צד בתביעה זו, ובקשה למחוק אותו מן ההליך נדחתה ביום 10.6.2009. מן הטעם שכספים מסוכנות ג' הגיעו לסוכנות החדשה, שבה המניות היו רשומות על שמו.

בשנת 2008 הגישה המערערת תביעה נוספת כנגד המשיבה לבית המשפט לענייני משפחה להשבת כספים בסך של כ-400,000 שקל שלטענתה נלקחו מסוכנות ג' על ידי המשיבה בשנת 2000 (תמ"ש 13031/05).

הליכים נוספים התקיימו בין בנות הזוג בבית הדין לעבודה. בהליכים אלו שהחלו בשנת 2003, היה מעורב גם בנה של המערערת. השניים תבעו מהמשיבה זכויות שהגיעו להם לטענתם ממנה ומסוכנות ג'. בתביעה נטען כי בין המערערת ובנה לבין סוכנות ג' התקיימו יחסי עובד מעביד, כך שהמערערת הייתה עובדת של החברה (כמנהלת שלה) משנת 1996 ובנה היה עובד של החברה משנת 1999. הטענה שעלתה בתביעה זו היא שבשל הפסקת פעילות החברה על-ידי המשיבה, הם לא פוטרו ולא זכו לכספים המגיעים להם בדין וביניהם תשלום הפרשי שכר, פיצויי פיטורין ותשלומים נוספים. ביום 20.5.2008 בית הדין האזורי לעבודה בתל אביב-יפו דחה תביעה זו (ע"ב (ת"א) 1687/03, השופטת רות ונציגת הציבור י' ארבל. פסק

הדין ניתן בהסכמת הצדדים בהרכב חסר). בית הדין האזורי לעבודה קבע כי בין הצדדים התקיימו יחסי שותפות בסוכנות ג', ולא יחסי עובד מעביד. בית הדין האזורי לעבודה קבע עוד כי המערערת והמשיבה היו "ידועות בציבור", עניין שהוכח תחילה על-ידי המערערת הן בהליך בבית הדין לעבודה והן בבית המשפט לענייני משפחה. כמו כן, קבע בית הדין לעבודה בפסק דינו כי הסוכנות הנוספת נבנתה על תשתיות סוכנות ג', והפיקה רווח מפעילותה וממעגל לקוחותיה. ביום 3.12.2009 נדחה ערעורה של המערערת על פסק דין זה בבית הדין הארצי לעבודה (ע"ע 391/08, הנשיא ס' אדלר, השופטים ע' רבינוביץ, ו-ו' וירט-לבנה, ונציגי הציבור א' פרץ ו-ו' דויטש).

פסק הדין של בית המשפט לענייני משפחה

בית המשפט לענייני משפחה נתן את פסק דינו בשתי התביעות ביום 4.5.2012. בבסיסו של פסק הדין הונחה הקביעה כי המערערת והמשיבה היו ידועות בציבור. בית המשפט לענייני משפחה ציין, בהקשר זה, כי טענתה של המערערת שהיא והמשיבה לא היו ידועות בציבור נזנחה בסיכומים נוכח קביעתו של בית הדין לעבודה כי בין השניים התקיים קשר של ידועות בציבור, ולכן ממילא אין צורך לדון בה. עם זאת, כמפורט להלן, בית המשפט לענייני משפחה סבר כי השיתוף הכלכלי בין המערערת למשיבה לא היה מלא.

בית המשפט לענייני משפחה קבע כי הוכח שיתוף כלכלי בין המערערת למשיבה בכל הנוגע לניהולה של סוכנות ג' ולניהול ההוצאות של משק הבית המשותף שלהן. בית המשפט לענייני משפחה ציין עוד כי השניים קנו זו לזו מתנות ודאגו האחת לרעותה בכל הנוגע למקרה של פטירה על-ידי עריכת צוואות ורכישת ביטוח. עם זאת, ובהמשך לכך, בית המשפט לענייני משפחה קבע כי בנסיבות שבהן מדובר בידועים בציבור אין להחיל באופן אוטומטי את חזקת השיתוף לגבי רכוש שנרכש על ידי אחד מבני הזוג בנפרד, אלא יש להוכיח כוונת שיתוף מפורשת ביחס לכל אחד מן הנכסים שנרכשו בנפרד כאמור. בית המשפט לענייני משפחה ציין כי הנטל הרובץ על ידוע בציבור הטוען לזכות לשיתוף בנכסי בן הזוג הוא כבד יותר מזה שמוטל בנסיבות דומות על בן זוג נשוי.

בסיכומו של דבר, בית המשפט לענייני משפחה קבע, על בסיס התרשמותו מן הראיות, ובכלל זה הצוואות של בנות הזוג, כי הן ביקשו לשמור על הפרדה רכושית ביניהן. בית המשפט לענייני משפחה הגיע למסקנה זו כשהוא מנחה עצמו לאורם של מספר פרמטרים. הפרמטר הראשון שאליו נדרש בית המשפט לענייני משפחה היה הפרדה שעליה המשיבה והמערערת שמרו בהתנהלותן הכספית. בהקשר זה התייחס בית המשפט לענייני משפחה לעובדה שבנות הזוג ניהלו חשבונות בנק וחסכונות נפרדים, לכך שבכספת המשותפת שלהן הן שמרו את חפציהן בשקיות נפרדות וכן לכך שלא הוכח שיתוף בזכויות אחרות שנצברו להן במהלך השנים. על אף שבית המשפט לענייני משפחה עמד על כך שלכל אחת מבנות הזוג היה ייפוי כוח בחשבון הבנק של רעותה, הוא סבר שהן לא ראו את עצמן כיחידה כלכלית אחת. הפרמטר השני אליו התייחס בית המשפט לענייני משפחה נגע לכך שכל אחת מהן הייתה חתומה על הסכמי המכר של דירתה לבדה ורשומה ברשם המקרקעין כבעלים של דירתה לבדה. זאת, בשים לב לכך שנקבע כי המשיבה לא הוכיחה כי הרישום אינו משקף ונעשה משיקולים כלכליים ומיסויים בלבד. הפרמטר השלישי התייחס למקורות המימון לרכישת הדירות ולאומד דעתן של המשיבה והמערערת כפי שזה עולה מהצוואות ומהעדויות שנשמעו. בהקשר זה, נקבע לגבי הדירה בתל-אביב כי המשיבה לא הוכיחה שהשתתפה במימון רכישתה. עוד נקבע כי העיון בצוואות של בנות הזוג מחזק את המסקנה שהדירה בתל-אביב שייכת למערערת לבדה. לגבי הדירה במרכז נקבע שרכישתה מומנה על-ידי המערערת באמצעות משכנתה שלקחה על שמה והוחזרה באמצעות הכספים שקיבלה כאשר עזבה את עבודתה בחברת המכוניות בשנת 1993, וכן באמצעות כספים נוספים שנצברו ברובם בזמן שבנות הזוג ניהלו משק בית משותף (וקיימת מחלוקת בשאלה האם הן ראו בכספים אלה כספים משותפים). בית המשפט לענייני משפחה עמד על כך שהמשיבה לא ציינה בצוואתה את הדירה במרכז "כחלק ממצבת נכסיה", וכי על אף שהמערערת ציוותה בצוואתה את הדירה במרכז למשיבה, אין להסיק מכך על הזכויות בה במקרה של פרידה. לגבי הדירה בדרום, נקבע כי זו מומנה על ידי המשיבה באמצעות הלוואה שהוחזרה מדמי השכירות שהתקבלו תמורת השכרתה. בית המשפט לענייני משפחה קבע כי אפשר שהמערערת סיעה למשיבה ברכישת הדירה בדרום, אך הייתה הסכמה ביניהן כי היא שייכת למשיבה כפי שהדירה בתל-אביב והדירה במרכז שייכות למערערת.

באשר לטענותיה של המשיבה בעניין הזכויות בסוכנות ג' נפסק, תוך הסתמכות על קביעותיו של בית הדין לעבודה בהליכים שהתנהלו שם, כי המערערת והמשיבה היו שותפות בחברה ועל כן גם בזכויות ובחובות הנובעות ממנה. בית המשפט לענייני משפחה הוסיף וקבע כי המערערת נטלה כספים מסוכנות ג' לטובת הסוכנות הנוספת שהקימה. בהמשך לכך, על אף ששתי הסוכנויות לא היו צד להליך ונוכח הסכמת הצדדים, הורה בית המשפט לענייני משפחה כי ימונה רואה חשבון מטעם בית

המשפט על מנת לבחון מהם הסכומים שהסוכנות הנוספת חייבת לסוכנות ג' בגין רווחים שהופקו מנכסי הסוכנות ג' והועברו לסוכנות הנוספת. כמו כן, נקבע כי ככל שקיימים סכומים כאלו, רואה החשבון ישערך את זכויותיה הכספיות של המשיבה בהם.

לכסוף, בית המשפט לענייני משפחה דחה את תביעת המערערת להשבת כספים שלטענתה ניטלו על-ידי המשיבה מסוכנות ג'. בית המשפט לענייני משפחה העדיף בעניין זה את גרסת המשיבה, שנתמכה במסמכים, לפיה היא החזירה לסוכנות ג' את הכספים שמשכה ממנה.

להשלמת התמונה, יצוין כי בית המשפט לענייני משפחה דחה את תביעתה של המשיבה לפירוק שיתוף במיטלטלין, מן הטעם שלא צורפה לה רשימת מיטלטלין או תצהיר תומך לעניין זה. כן צוין כי הדבר כלל לא עלה בדיונים, מעבר לציון העובדה שהמשיבה נטלה עמה את מיטלטליה כשעזבה את הדירה בתל-אביב.

פסק הדין של בית המשפט המחוזי

על פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה הוגשו ערעורים לבית המשפט המחוזי על-ידי שני הצדדים – המשיבה הגישה ערעור שבו טענה לזכאותה לשיתוף בשלוש הדירות והמערערת הגישה ערעור שכנגד שבו טענה כנגד דחיית תביעתה להשבת כספים שמקורם בסוכנות ג'. הערעור שהגישה המערערת נדחה בהסכמה כבר ביום 3.7.2013.

בעקבות הערעור שלה הגישה המשיבה גם בקשה למתן צו להגבלת שימוש בנכסים ביחס לדירה בתל-אביב ולדירה במרכז. בהמשך לכך, ביום 7.1.2013 ניתנה החלטה על-ידי בית המשפט המחוזי ובה הוא הורה על מתן צו האוסר כל דיספוזיציה בנכסים שפורטו בבקשה (הדירות שבבעלות המערערת) עד למתן פסק הדין בערעור.

ביום 6.3.2014 קיבל בית המשפט המחוזי את ערעורה של המשיבה. בית המשפט המחוזי חזר על כך כי ההנחה שתשמש בסיס לפסק דינו היא שהמערערת והמשיבה היו יזועות בציבור, לאחר שהמערערת זנחה את טענתה כנגד כך, והוסיף כי ממילא קיימת בעניין זה קביעה של בית הדין לעבודה היוצרת השתק פלוגתה בעניין זה. בית המשפט המחוזי עמד על כך שעל בני זוג שהם ידועים בציבור חלה הלכת השיתוף, בדומה לתחולתה על בני זוג שנישאו לפני כניסתו לתוקף של חוק יחסי ממון בין בני זוג, התשל"ג-1973, בכפוף לכך שנטל ההוכחה להוכחתה של כוונת שיתוף בנכסים השייכים לאחד מבני הזוג כבד יותר כשמדובר בזוג ידועים בציבור (תוך הפנייה לע"א 52/80 שחר נ' פרידמן, פ"ד לח(1) 443 (1984) (להלן: עניין שחר), וכן לע"א 4385/91 סלם נ' כרמי, פ"ד נא(1) 337 (1997) (להלן: עניין סלם)).

כמו כן, בית המשפט המחוזי עמד על כך שכבר נקבע בפסיקתו של בית משפט זה כי על מנת להוכיח כוונת שיתוף יש צורך להתחשב בכל מקרה ומקרה בטיב הקשר ובנסיבותיו הספציפיות (תוך הפנייה לבג"ץ 4178/04 פלוני נ' בית הדין הרבני לערעורים, פ"ד סב(1) 235 (2006) (להלן: עניין פלוני)).

בית המשפט המחוזי קבע עוד כי השאלה האם הוכחה כוונת שיתוף היא שאלה שבעובדה וכי יש שיקולים רבים שיש לקחתם בחשבון בהכרעה זו ובהם: משך הקשר ואורך התקופה של המגורים המשותפים; מידת השיתוף בהשגת מקורות פרנסה והכנסה; גידול משותף של ילדיהם של בני הזוג; מקורות המימון של הנכסים שבמחלוקת ועוד.

בנוסף לכך, כלל פסק דינו של בית המשפט המחוזי הערה נוספת שהתייחסה ליישומן של ההלכות בעניין כוונת שיתוף ונטל ההוכחה כשמדובר בבני זוג שהם ידועים בציבור, כדלקמן:

"כאשר בני זוג חיים כידועים בציבור בשל מניעות חברתית, משפטית, או דתית, כפי שהדבר בענייננו, העובדה שמדובר ב'ידועים בציבור' ולא בזוג נשוי, היא בעלת חשיבות פחותה לעניין נטל ההוכחה הנדרש להוכחת כוונת השיתוף, לעומת מקרים אחרים בהם בני הזוג מקיימים חיי שיתוף ברמה מסויימת כידועים בציבור, ובחרים מרצונם החופשי מסיבות כאלה ואחרות שלא

להינשא, ולא למסד את הקשר (לעתים דווקא כדי להצביע על העדר כוונת שיתוף), על אף שאין כל מניעה חוקית, חברתית או דתית לעשות כן" (בפסקה 24 לפסק דינו של בית המשפט המחוזי).

דברים אלה – שנטען כי הם בעלי אופי עקרוני – עמדו ביסודה של בקשת רשות הערעור, ואף הצדיקו את הענקתה, כמפורט להלן.

בעת שיישם שיקולים אלה סבר בית המשפט המחוזי כי הוכחה כוונת שיתוף בדירות, ובהמשך לכך קבע כי יש להחיל במקרה דנן את חזקת השיתוף. במסגרת הבחינה של כוונת השיתוף, בית המשפט המחוזי התייחס למכלול של שיקולים: למגורים המשותפים של בנות הזוג במשך תקופה של עשרים שנים שהיא פרק זמן משמעותי; לכך שלא עמדה בפניהן האפשרות להינשא; לשותפות העסקית ביניהן בסוכנות א' (בתחילת הקשר הזוגי) ובסוכנות ג'; ואף לעובדה שלמשיבה היו נתונות 99% ממניותיהן של שתי הסוכנויות, על בסיס של אמון הדדי, הגם שהזכר נבע משיקולי מיסוי. כמו כן, ציין בית המשפט המחוזי כי בנות הזוג גידלו יחד את בנה של המערערת מאז היותו כבן שבע שנים, במשק הבית המשותף, תוך דאגה לכל צרכיו. בית המשפט המחוזי למד אף מצוואתה של המערערת כי היא האמינה שבמידת הצורך המשיבה תמשיך לדאוג לבנה, אם היא עצמה תמות לפניה, וסבר כי הדבר מצביע על כוונת שיתוף ועל מהות הקשר. בית המשפט המחוזי הוסיף וציין כי יש לשקלל אף את חוסר תום ליבה של המערערת, שבא לידי ביטוי במספר הקשרים, ובהם הכחשתה הראשונית כי היא והמשיבה היו ידועות בציבור והתנהלותה של המערערת לאחר הקמת הסוכנות הנוספת עם בנה. בית המשפט המחוזי עמד על כך שמסקנתו שונה מזו שהסיק בית המשפט לענייני משפחה, כיוון שהאחרון ייחס משקל רב למקורות המימון של הנכסים הנפרדים, בה בשעה שזהו אך שיקול אחד מתוך כלל השיקולים שיש לבחון בהקשר זה.

ביחס לנכסים שבמחלוקת, עמד בית המשפט המחוזי על כך שהדירה בתל-אביב הייתה דירת המגורים של בנות הזוג, שבה גידלו את בנה של המערערת, וכי חלק ממקורות המימון לרכישתה הגיעו מכספים שנצברו בעת החיים המשותפים. בית המשפט המחוזי התייחס לכך שדירת המגורים היא ברגיל "גולת הכותרת" של הנכסים המשפחתיים, וציין כי להלכה זו יש משמעות גם כאשר מדובר בידועים בציבור. גם ביחס לשתי הדירות האחרות, הדירה במרכז והדירה בדרום, נקבע כי שתיהן נרכשו במהלך הקשר הזוגי כאשר בין המערערת למשיבה שרר שיתוף כלכלי. ביחס לדירה במרכז צוין כי יש להתייחס גם לאמור בצוואתה של המערערת אשר הורישה אותה למשיבה, וכי אף אם אין לתת לכך משקל מכריע, הרי שהדבר מעיד על אופי הקשר המחייב בין בנות הזוג.

בסופו של דבר, בית המשפט המחוזי קבע לגבי כל אחת משלוש הדירות (הדירה בתל-אביב, הדירה במרכז והדירה בדרום) כי יש להחיל עליהן את חזקת השיתוף ולראותן כמצויות בבעלות משותפת של המערערת והמשיבה. בית המשפט המחוזי קבע כי התיק יוחזר לבית המשפט לענייני משפחה לצורך מתן הוראות באשר לאופן עריכתו של איזון המשאבים.

בקשת רשות הערעור

בקשת רשות הערעור כוונה כנגד פסק דינו של בית המשפט המחוזי, היינו, כלפי קביעתו כי קיים שיתוף בין המערערת והמשיבה בשלוש הדירות שבמחלוקת. כפי שכבר צוין, בהמשך לכך, הוגשה גם בקשה לעיכוב ביצוע שכוונה לעיכוב החזרתו של התיק לבית המשפט לענייני משפחה לצורך השלמת ההתדיינות באיזון המשאבים, וזאת עד למתן החלטה בבקשת רשות הערעור שהגישה המערערת. בקשה זו נענתה, כפי שכבר צוין, בכפוף לכך שלא תבוצע כל דיספוזיציה בשלוש הדירות שבמחלוקת.

בבקשת רשות הערעור עצמה טענה המערערת כי פסק דינו של בית המשפט המחוזי כלל קביעות עקרוניות שאין להן תקדים ביחס למדיניות המשפטית הראויה בכל הנוגע לשיתוף בנכסים של ידועים בציבור שאינם יכולים להינשא בישראל, ובכלל זה זוגות בני אותו מין, תוך הבחנה לכאורה בינה לבין המדיניות הנוהגת לגבי ידועים בציבור שיכולים להינשא בישראל. נטען בהקשר זה כי קביעותיו של בית המשפט המחוזי עומדות בניגוד מוחלט להלכה הקיימת בעניין נטל ההוכחה, שאמור להיות גבוה במיוחד בכל הנוגע להוכחתה של כוונת שיתוף בנכסיו של בן הזוג האחר כשמדובר בידועים בציבור. המערערת הוסיפה

וטענה כי ההבחנה העולה מפסק דינו של בית המשפט המחוזי כרוכה בפגיעה בשוויון מבחינת הדין החל על בני זוג ידועים בציבור מאותו מין במובן זה שהיא מטילה בהקשר זה נטל הוכחה מופחת לעניין כוונת השיתוף, בשל כך שאינם יכולים להינשא בישראל. כמו כן, נטען, כי פסק דינו של בית המשפט המחוזי חורג אף מן המקובל לגבי זוגות נשואים, במובן זה שהחיל את הלכת השיתוף על כלל הנכסים אף בנוגע לנכסים שמקורם ברכוש שהוענק למערערת כשהתגרשה מבעלה. לבסוף, נטען גם, במישור העובדתי, כי כלל לא הוכחה כוונה כלשהי של בנות הזוג למסד את הקשר אשר סוכלה בשל חוסר יכולתן להתחתן.

מנגד, המשיבה טענה כי פסק דינו של בית המשפט המחוזי אך יישם הלכות שנקבעו כבר על ידי בית משפט זה בעניין החלתה של חזקת השיתוף על בני זוג ידועים בציבור.

ביום 26.4.2015 התקיים בפנינו הדיון בבקשת רשות הערעור. במסגרת הדיון המערערת הדגישה כי בניסבות העניין לא הוכח שהיה רצון למיסוד הקשר בינה לבין המשיבה וזה נמנע אך מסיבות חיצוניות שעניינן קיום מניעות לנישואין של בני אותו מין בישראל. המשיבה מצדה הדגישה כי פסק דינו של בית הדין לעבודה כלל קביעות לגבי השיתוף בין בנות הזוג, וכי ממילא פסק הדין של בית המשפט המחוזי עולה עמן בקנה אחד. בתשובתה טענה המערערת כי לא ניתן לומר שחל כלפיה השתק מלטעון כנגד השיתוף הנטען ברכוש בשל קביעותיו של בית הדין לעבודה.

לאחר שהסתיים הדיון הגישה המשיבה בקשה לתיקון פרוטוקול כך שייכללו בו דברים שאמרה, לטענתה, באת-כוחה בדיון, באשר לסמכותו של בית הדין לעבודה לקבוע ממצאים באשר לאופייה של מערכת היחסים בין המערערת למשיבה – תוך הפנייה לסעיף 25(א) לחוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995, הקובע כי "חוק זה אינו בא לגרוע מסמכויותיהם של בתי הדין הדתיים ובית הדין לעבודה". כיוון שמדובר אך בהפניה למקור חוקי וכן לכך ששאלה זו אף אינה עומדת בבסיס הערעור שלפנינו, לא מצאנו לנכון להיעתר לבקשה (ראו והשוו: ע"א 490/13 פלומין נ' פקיד השומה חיפה, פסקה 38 (2014.12.24), והפניות שם).

דיון והכרעה

כאמור, לאחר ששמענו את טענות הצדדים סברנו כי ראוי לתת במקרה זה רשות ערעור, וכך הודענו לצדדים כבר במעמד הדיון שהתקיים בפנינו. השאלה שהצדיקה את מתן רשות הערעור נסבה על אמות המידה שצריכות לחול על בחינתה של חזקת השיתוף בעניינם של ידועים בציבור שחלות מגבלות על יכולתם להינשא בישראל.

חשוב להקדים ולהבהיר: לא מתעוררת בפנינו השאלה המקדמית שעניינה עצם ההכרה במערערת ובמשיבה כידועות בציבור. הטענה כי המערערת והמשיבה אינן ידועות בציבור נזנחה עוד בסיכומיה של המערערת בבית המשפט לענייני משפחה, ואף בפנינו היא אינה חולקת עוד על כך. משום כך, איננו נדרשים להתייחס בהקשר זה למגבלות החלות על הסתמכות על קביעותיו של בית הדין לעבודה בעניין (בהתייחס לכלל השולל את תחולת העיקרון של מעשה בית-דין כאשר ההכרעה שעליה מבקשים להסתמך ניתנה בגדר סמכות שבגררא. ראו: יששכר רוזן-צבי ההליך האזרחי 295, 593-595 (2015)).

אם כן, השאלה שאנו נדרשים להכריע בה נוגעת לשאלת היקפו של השיתוף בין בנות הזוג ולנטל ההוכחה בקשר אליו, וזאת על יסוד הקביעה שהן אמנם היו ידועות בציבור.

נקודת המוצא לדיון בשאלה זו – וכפי שיתברר בהמשך אף נקודת הסיום – היא שעל כלל בני הזוג שמקיימים ביניהם מערכת יחסים של ידועים בציבור ראוי להחיל אותן אמות מידה בכל הנוגע לבדיקת הכוונה לשיתוף בנכסים. אכן, בפסקתו של בית משפט זה צוין בעבר כי לעתים עשויה הבחירה שלא להינשא ללמד על היעדר כוונת שיתוף, וזאת במיוחד כאשר לא קיימת מניעה חיצונית כלשהי לכך שבני הזוג יינשאו (ראו: עניין פלוני, בעמ' 249-250; עניין סלם, בעמ' 346; עניין שחר, בעמ' 449). אולם, בכל מקרה השאלה החשובה היא מהי הכוונה העולה מהתנהגותם של הצדדים, להבדיל מפעולה פורמלית כלשהי (לחשיבות כוונתם של הצדדים, ראו באופן כללי: שחר ליפשיץ הידועים-בציבור – בראי התיאוריה האזרחית של דיני המשפחה (2005)). הבחירה שלא להינשא חרף העובדה שלא קיימת מניעה חיצונית לכך היא אך אינדיקציה אחת – אחת

מני רבות. כפי שציין השופט (כתוארו אז) א' ברק:

"בסיסה המשפטית של הלכת השיתוף הוא בהסכם משתמע בין הצדדים ולא בעצם אקט הנישואין. כשם שהנישואין אינם תנאי מספיק, כך אין הם גם תנאי הכרחי, שכן גמירות דעתם של בני זוג יכול שתשתכלל מאורח חייהם המשותף כידועים בציבור" (עניין שחר, בעמ' 448).

בחינתה של כוונת הצדדים צריכה להיות הקשרית בשים לב למכלול הנסיבות בכל מקרה ומקרה, ובכלל זה לשאלת "מיסוד" הקשר או "אי מיסוד". את התשובה לשאלה מה הייתה כוונת הצדדים, יש לתת גם בהתאם לנסיבות הרלוונטיות לתקופה שבה נוצר והתהווה הקשר הזוגי. הבחינה ההקשרית היא חשובה גם לנוכח השינויים שחלים במציאות החיים. כך למשל, הפתיחות החברתית והמשפטית לקשר של בני זוג מאותו מין כיום אינה דומה לזו שנהגה בשנים הפורמטיביות של הקשר בין בנות הזוג שבפנינו (ראו למשל: בג"ץ 721/94 אל-על נתיבי אויר לישראל בע"מ נ' דנילוביץ, פ"ד מח(5) 749 (1994); ע"א 10280/01 ירוס-חקק נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד נט(4) 64 (2005)). במישור אחר, חלים שינויים מתמידים באפשרויות הפתוחות בפני בני זוג בכל הנוגע למיסוד הקשר ביניהם או למצער להצהרה על כוונתם באשר אליו. עוד בעבר הרחוק יחסית היו זוגות שבחרו להינשא בחו"ל, בין בשל מניעות להתחתן בישראל ובין מטעמים אחרים (ראו: בג"ץ 143/62 פונק שלזינגר נ' משרד הפנים, פ"ד יז 225 (1963); בג"ץ 2232/03 פלונית נ' בית הדין הרבני האזורי ת"א-יפו, פ"ד סא(3) 396 (2006) (להלן: עניין פלונית)). כיום, ההתפתחויות המשפטיות במדינות אחרות בעניין רישום זוגיות או נישואין בין בני זוג מאותו מין פותחות אפשרויות נוספות גם בפני בני זוג מאותו מין שחיים בישראל (ראו: בג"ץ 3045/05 בן-ארי נ' מנהל מינהל האוכלוסין, פ"ד סא(3) 537 (2006)). על רקע זה, דומה שכל מקרה צריך להיבחן לגופו, ללא הנחה א-פריורית לכיוון כזה או אחר.

אף החקיקה שהכירה במוסד של "ידועים בציבור" בהקשרים שונים לא הבחינה בין הזוגות שחוסים בגדרו מהיבט הסיבות שהביאו אותם לבחירה זו (ראו עוד: דניאל פרידמן "הידועה בציבור בדין הישראלי" עיוני משפט ג 459, 522 (1973); מנשה שאוה "הידועה בציבור כאשתו" – הגדרתה, מעמדה וזכויותיה" עיוני משפט ג 484, 512-513 (1973)). זאת ועוד, אין להתעלם מכך שאף זוגות אשר יכולים להינשא לפי דיני מדינת ישראל בוחרים לא אחת להינע מכך – מטעמים השקפתיים, חברתיים, כלכליים או אחרים.

למעשה, יצירת חזקה באשר לקיומה של כוונת שיתוף רק לגבי בני זוג שקיימת בעניינם מכשלה חיצונית לבואם בברית הנישואין בישראל אינה מייחסת משקל לכך שגם התנגדות השקפתית גרידא לעריכת טקס נישואין – בכלל או על פי הדין הדתי בפרט – עשויה להיות מניעה משמעותית לא פחות, אף כאשר בני הזוג מעוניינים ביצירת קשר מחייב ביניהם בדרך אחרת. קשת האפשרויות שיש להביא בחשבון כוללת אפוא אפשרויות רבות יותר מאלה שנזכרו בעבר בפסיקתו של בית משפט זה (כמו למשל בעניין שחר, שבו הונגד המצב של בני זוג שלא נישאו בשל מניעה פורמאלית לעשות כן לבין בני זוג שלא נישאו משום שהיו מעוניינים "לנסות" זה את זה. שם, בעמ' 448).

על כך ניתן להוסיף כי כאשר בני הזוג אינם נישאים לפי דיני מדינת ישראל – יהיו הסיבות לכך אשר יהיו – ישנן דרכים אחרות המאפשרות ללמוד על כוונתם לכונן ביניהם קשר ארוך טווח ומחייב. זיהויו של רצון ליצירת קשר מסוג זה הוא הקובע לעניין החלת חזקת השיתוף על בני זוג שלא נישאו (ראו למשל: עניין שחר, בעמ' 449; ע"א 749/82 מוסטון נ' וידרמן, פ"ד מג(1) 278, 283 (1989)). קיומו של קשר כזה יכול להילמד ממכלול נסיבות העניין אף ללא אקט פורמאלי או הצהרה על כך, למשל כשכני הזוג מתגוררים יחד שנים ארוכות, או מגדלים יחד ילדים (וזאת, כדוגמאות בלבד). במקרים אחרים, אף כאשר הקשר הוא קצר יותר, ניתן לעתים ללמוד על כוונה כזו גם בדרכים אחרות – למשל, כאשר בני הזוג בוחרים לקיים טקס פורמאלי של מיסוד הקשר ביניהם – אף אם אין לו בהכרח תוקף משפטי, אלא רק משמעות חברתית – והכול כמובן בהתאם למכלול נסיבות העניין (ראו עוד: אנה פרשיצקי "מרב לחבר ולידוען: סמכותם החדשה של מנחי טקסי חתונה אלטרנטיביים בישראל" מגמות: כתב עת למדעי התנהגות מט(1) 28 (2013); אנה פרשיצקי "המצאת טקסים יהודיים: בין מסורת לחידוש בטקסי חתונה ולוויה לא אורתודוקסיים בישראל" עיונים בתקומת ישראל כרך נושא – מעבר להלכה: מיפוי מחדש של מסורת, חילוניות ותרבות העידן החדש בישראל 242 (2014)). כמובן, במקרה הרגיל ערכה הראייתית של ההחלטה לערוך טקס למיסוד הקשר יהיה "חיובי" ולא "שלילי": להחלטה זו יינתן משקל רב כראייה לכך שמדובר בידועים בציבור עליהם חלה הלכת השיתוף, אך אין להסיק מאי-קיומו שלא כך הוא.

על כן, איננו סבורים שיש מקום לקבוע כי רמת ההוכחה הנדרשת לכוונת שיתוף בין הזוג אמורה להיות שונה בכלל המקרים שבהם קיימת מניעות "חיצונית" לנישואיהם. במקרה שבפנינו, העובדה שברקע הדברים נמצאת מערכת זוגית בין שתי נשים שלא עמדה בפניהן האפשרות להינשא זו לזו בישראל בשנים הפורמטיביות של הקשר ביניהן היא עובדה רלוונטית לדיון – אך אין בה כדי לשנות את הנטל לעניין הוכחתה של כוונת שיתוף.

כפי שכבר נפסק, כאשר בני זוג שלא נישאו מקיימים אורח חיים תקין ומאמץ משותף ברכישת הנכסים או בניהול משק הבית המשותף וגידול הילדים, עשויה לחול עליהם הלכת השיתוף. הכלל הוא, כפי שכבר הובהר, בחינה של ההסכם המשתמע בין הצדדים לשיתוף. בהקשר זה, יש להוסיף ולבחון מהו היקף תחולתו של השיתוף. חזקת השיתוף שחלה על בני זוג שהם ידועים בציבור מעידה, במקרה הרגיל, על שיתוף בנכסים שנרכשו במשותף או כאלו שמשמשים את בני הזוג בחיי היום-יום. לעומת זאת, על מנת להחיל דין שיתוף על נכסים אחרים של מי מבני הזוג, תידרש ראיה נוספת כלשהי שתעיד, אפילו באופן נסיבתי, על כוונת שיתוף בנכס המסוים (ראו: עניין סלם, בעמ' 346-347). כפי שכבר הובהר, אין במניעות להתחתן כשלעצמה על מנת להפחית מנטל ספציפי זה. עם זאת, הצהרות, מכל סוג, על אופיו של הקשר הזוגי, יכולות להצטרף לנסיבות המעידות על אותה כוונה לשיתוף, גם בנכסים הספציפיים, ולו באופן נסיבתי.

בשולי הדברים, ראוי לחזור ולהזכיר כי תמיד פתוחה הדרך בפני בני הזוג להבהיר בהסכם את מידת השיתוף הכלכלי שבה הם מעוניינים. הדין בישראל מכיר גם בתאים משפחתיים "מורכבים" וביכולתם של בני זוג להסדיר את היחסים הרכושיים ביניהם בהסכם שיחריג אותם מן הקבוע בחוק ובפסיקה, בהתאם לרצונם ולהשקפת עולמם (ראו למשל: ע"א 3178/12 שלמי נ' מנהל מיסוי מקרקעין נתניה, פסקה 61 לפסק דינו של חברי השופט י' דנציגר (17.11.2014)).

כאשר אנו מחילים את אמות המידה שהתוונו על המקרה שבפנינו, אנו מגיעים לתוצאה שאליה הגיע בית המשפט המחוזי, בשנים לב לעובדות הרלוונטיות למערכת הזוגית: מגורים משותפים לאורך כשני עשורים, גידול בנה של המערערת במשותף, וכן ניהול עסק משותף והתנהלות כלכלית וחברתית מחייבת במשך זמן ארוך במתכונת המבוססת על אמון אישי רב. מפסקי הדין של שתי הערכאות הקודמות עולה כי חייהן של המערערת והמשיבה היו ארוגים זה בזה לא רק מן הפן הבין-אישי אלא גם מבחינת האופן שבו ניהלו את חייהן הכלכליים ואת משק ביתן המשותף. התוצאות השונות שאליהן הגיעו הערכאות הקודמות היו מבוססות בעיקרן על התרשמות שונה מן הבחינה הפרטנית של העובדות ששימשו בסיס לטענה בדבר קיומה של כוונת השיתוף ביחס לדירות שבמחלוקת. בעניין זה, בית המשפט המחוזי בחן את כוונת השיתוף ואת מכלול הנסיבות לגבי כל אחת משלוש הדירות שבמחלוקת, שכולן נרכשו במהלך הקשר הזוגי, בידיעת שני הצדדים וכאשר לפחות חלק ממקורות המימון לרכישתן הגיעו מכספים משותפים. בנסיבות אלה, בית המשפט המחוזי התרשם כי הרישום הנפרד של הדירות אינו מעיד, כשלעצמו, על העדרה של כוונת שיתוף, כפי שקורה לא אחת בין בני זוג. אנו סבורים כי גם ללא ההנחה שהנטל להוכחת השיתוף היה צריך להיות נטל "מופחת", קביעות אלה היו נטועות היטב בממצאים העובדתיים.

סוף דבר: הערעור נדחה. כפי שקבע בית המשפט המחוזי, שלוש הדירות הן בבעלות משותפת של בנות הזוג, ועניין יחזור לבית המשפט לענייני משפחה לשם מתן הוראות להשלמת האיזון ביניהן, ככל שיידרש. ההחלטה מיום 29.5.2014 על עיכוב הביצוע של פסק דינו בית המשפט המחוזי בטלה בזאת. המערערת תשלם את הוצאות המשיבה בערכאה זו על סך 30,000 שקל.

ש ו פ ט ת

השופט י' דנציגר:

אני מסכים.

שופט

השופט מ' מזוז:

אני מסכים.

שופט

הוחלט כאמור בפסק דינה של השופטת ד' ברק-ארז.

ניתן היום, ה' באלול התשע"ה (20.8.2015).

שופט

שופטת

שופט